

## 16. Ortaöğretim Türk dili ve edebiyatı ders kitaplarındaki öğretici metinlerin kök değerler bağlamında incelenmesi

Onat TURAN<sup>1</sup>

Burcu DUMAN<sup>2</sup>

**APA:** Turan, O. & Duman, B. (2023). Ortaöğretim Türk dili ve edebiyatı ders kitaplarındaki öğretici metinlerin kök değerler bağlamında incelenmesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (35), 265-287. DOI: 10.29000/rumelide.1346206.

### Öz

Araştırmanın amacı, Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarında yer alan öğretici metinlerin kök değerler bağlamında incelenmesidir. Araştırmada, nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Veriler, doküman olarak incelenmiştir. Dokümanlar, 2022-2023 eğitim öğretim yılında ortaöğretim kurumlarında okutulan 9., 10., 11. ve 12. sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarıdır. Bu ders kitaplarında yer alan toplam 38 öğretici metin, kök değerler (adalet, dostluk, dürüstlük, öz-denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik) bağlamında analiz edilmiştir. Analizde, öğretici metinlerin içeriğinde yer alan kök değerler, bu kök değerlerin tekrar edilif sayıları, kök değerlerin sınıf düzeyine göre dağılımı ve kök değerlerin nasıl ele alındığı ortaya konulmuştur. Öğretici metinlerde toplam 110 adet kök değer ifadesi tespit edilmiştir. Öğretici metinlerde en çok işlenen değer saygı; en az işlenen değer ise adalet değeridir. En fazla kök değer ifadesi bulunan öğretici metin türü mektup olurken bunu sohbet/fıkra ve gezi yazısı takip etmiştir. Mektup metin türü, aynı zamanda en fazla sayıda kök değer türünü de barındıran metin türü olmuştur. En az sayıda kök değer ifadesine haber metni ve eleştiri metin türünde rastlanmıştır. 12. Sınıf düzeyinde diğer sınıf düzeylerine göre kök değerlere daha az yer verildiği görölmüştür. Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarındaki öğretici metinlerde adalet değerini daha fazla yer almalıdır. Sınıf düzeylerine göre kök değerlerin daha dengeli bir dağılım göstermesi sağlanarak 12. Sınıfta kök değerlere daha fazla yer verilmelidir.

**Anahtar kelimeler:** Türk dili ve edebiyatı, değer, öğretici metin, ders kitabı

## Examination of the instructional texts in high school Turkish Language and literature textbooks in the context of root values

### Abstract

The aim of the research is to examine the instructive texts in the secondary school Turkish Language and Literature textbooks in the context of root values. Qualitative research method was used in the research. The data were analyzed as documents. The documents are the 9th, 10th, 11th and 12th grade Turkish Language and Literature textbooks in the 2022-2023 academic year. A total of 38 instructional texts in these textbooks were analyzed in the context of root values. In the analysis, the root values in the content of the instructional texts, the number of repetitions of these root values,

<sup>1</sup> Yüksek Lisans Öğrencisi, Bartın Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Programları ve Öğretim ABD (Bartın, Türkiye), onatturan74@gmail.com, ORCID ID: 0009-0000-4245-8747 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 15.07.2023-kabul tarihi: 20.08.2023; DOI: 10.29000/rumelide.1346206]

<sup>2</sup> Doç. Dr., Bartın Üniversitesi, Eğitim Fakóltesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitim Programları ve Öğretim ABD (Bartın, Türkiye), dmn.brc@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-7414-8866

the distribution of the root values according to the grade level and how the root values were handled were revealed. A total of 110 root value expressions were identified in the instructional texts. The most processed value in the instructional texts is respect; The least processed value was the value of justice. The text type with the highest number of root value expressions was the letter, followed by the chat/anecdote and travel writing. The letter text type was also the text type that contained the largest number of root value types. The least number of root value expressions were found in news text and criticism text types. It was observed that root values were given less place at the 12th grade level compared to other grade levels. The value of justice should be included more in the instructional texts in the secondary school Turkish Language and Literature textbooks. Root values should be given more space in 12th grade by ensuring a more balanced distribution of root values according to grade levels.

**Keywords:** Turkish language and literature, value, Instructional texts, textbook

## 1. Giriş

Toplumsal hayatta son zamanlarda dikkat çeken şiddet algısı, alkol ve madde bağımlılıklarındaki artış, zorbalık, hak gözetmeme, hukuka aykırı davranışlar, saygısızlık vb. durumlar aileleri ve eğitimcileri kaygılandırmaktadır. (Tezcan, 2018, iii). Öte yandan bilim ve teknolojinin gelişimi temelinde, birey ve toplum asosyallik, bencillik, depresyon, çatışma, iletişim bozukluğu gibi sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu sorunlara kaynaklık eden durumların başında ise değerlerin yozlaşması ve var olan değerlerin yeni nesillere doğru bir şekilde aktarılamaması gelmektedir (Bektaş & Karadağ, 2013, 273). Bu açıdan, sosyal, ekonomik ve pedagojik etkileşimli sorunların çözümü değerler eğitimde görülmektedir (Erkılıç, 2019, 8).

Değer kavramı kelime anlamı olarak “Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık; fehamet, kadir, kıymet” olarak ifade edilmektedir (TDK, 2023). Değer kavramının, “Bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğu hakkındaki inanç” Güngör (1998, 27); “insanı insan yapan özelliklere sahip olan ve insanı diğer canlılardan ayıran temel özellikleri içinde barındıran ve insanların davranışlarına yön veren inançlar bütünü” (Ulusoy & Dilmaç, 2020, 16); “davranış kılavuzu ve karar verme ölçütü” (Halstead, 1996, 5) gibi çeşitli tanımları bulunmaktadır. Neticede değerler, insan davranışlarını ele alır ve yorumlarlar (Tezcan, 2018, 9). İyi-kötü, güzel-çirkin ya da doğru-yanlış ilişkili kararlara değerler kılavuzluk eder (Ulusoy & Arslan, 2019, 3). Toplumsal bütünlüğün sağlanmasında ve sürdürülmesinde değerlerin aktarımı önemli bir konudur. Bu nedenle, eğitimin hedefleri arasında toplumun ortak değerlerini yeni nesillere aktarmak ve öğretmek yer almaktadır (Hökeleki, 2010, 7).

Değerler eğitimi için aile ve okul iki önemli kurumdur (Keskin, 2016, 78). Ancak, küreselleşme ve popüler kültür ile aile kurumunun zayıflaması, daha sistemli bir kurum olan okulların, değerler eğitimindeki rolünü ön plana çıkarmaktadır (Yılmaz, 2022, 188). Bu bakımdan eğitim-öğretim yoluyla sadece bilişsel becerilerin kazandırılması değil milli ve manevi değerlerinin farkında, kültürel mirasına sahip çıkan bireylerin yetiştirilmesi de amaçlanmakta olup (Ceyhun, 2022, 49) okullarda değerler eğitimine ihtiyaç duyulmaktadır (Kaya & Taşkın, 2016, 133).

Ortaöğretim kademesindeki okullarda değerler eğitimi, diğer öğretim kademelerindeki değerler eğitiminden daha farklı ve oldukça önemlidir. Çünkü ergenlik dönemindeki gençler zihinsel, fiziksel ve ahlaki olarak hızlı bir değişim geçirdiklerinden olumsuz ahlaki davranışlara açık olmaktadır. Bu yüzden liselerdeki değerler eğitimi, ergenlik dönemindeki gençlerin akademik başarıları dışında ahlaki

problemlerine cevap bulmaları, doğru değerleri benimseyip olumsuz davranışlardan uzaklaşarak kimliklerini oluşturmaları açısından dikkate değerdir (Kaya & Taşkın, 2016, 146).

Ortaöğretim kademesindeki temel derslerden biri olan Türk Dili ve Edebiyatı dersinde de diğer derslerde olduğu gibi değerler eğitime ayrı bir özen gösterilmektedir. Nitekim, Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı dersi öğretim programının özel amaçları arasında Türk edebiyatına ait eserler yoluyla millî, manevî, ahlaki, kültürel ve evrensel değerlerin anlaşılması yer almaktadır. Programda, derste ele alınacak metinlerde millî, manevî, kültürel ve ahlaki değerlere aykırı unsurların bulunmaması gerekliliği üzerinde durulurken kazanımlar arasında da benzer şekilde metinlerde millî, manevî ve evrensel değerlerin belirlenmesi istenmektedir. Programda; adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik kök değerler olarak ifade edilirken bu değerlerin, hayatın rutin akışında ve karşılaştığımız sorunlarla başa çıkmayı sağlayan kudret ve gücün kaynağı olarak görülmüştür (MEB, 2018, 5-6,12, 16-17, 26).

Programın bu genel anlayışından hareketle, Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı dersinde ele alınacak metinlerin değerler eğitimi açısından oldukça işlevsel ve kritik bir öneme sahip olduğu söylenebilir. Benzer şekilde Hazım (2019, 21) Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı dersinin, toplumu bir arada tutan değerleri gerek edebi gerekse de öğretici (bilgilendirici) metinler aracılığı ile nesilden nesille aktardığını ifade etmektedir. Ancak edebi metinlerde verilmek istenen mesaj ve değer, dolaylı yoldan sezdirerek duyguyla aşılana çalışılması, edebi metinlerin değerler eğitiminde sıklıkla kullanılmasına neden olurken öğretici metin içeriklerinin duygudan çok düşünce odaklı olması öğretici metinlerin değerler eğitimi açısından yetersiz olarak düşünülmesine neden olmuştur. Oysaki öğretici metinlerde mesajı dolaylı aktarma ve belirsizlik yoktur, yazar bir değeri vermek amacıyla ise bunu açıkça belirterek öğrenciyi doğruya yönlendirmektedir. Bu açıdan öğretici metinlerin de en az edebi metinler kadar değerler eğitiminde kullanılması uygun olacaktır (Pilav & Erdoğan, 2016, 357-358).

Alan yazında öğretici metinlerde değerler aktarımını konu edinen tek araştırma Pilav & Erdoğan (2016) tarafından yapılmıştır. İlköğretim kademesinde yapılan bu çalışmada, Ortaokul Türkçe ders kitaplarında yer alan öğretici metinlerin değerler aktarımını açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Demircan (2010) ve (Aslan 2019) Türk Dili ve Edebiyatı ile Dil ve Anlatım ders kitaplarını değer bağlamında incelemiştir. Veyis (2019) Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarını ise sadece milli değerler bağlamında ele alırken Atalay (2011), Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarındaki halk edebiyatı metinlerini; Hazım (2019), Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarındaki hikâye ve romanları, Ceyhun (2022) ise Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarındaki tiyatro metinlerini değer ve değerler eğitimi bağlamında çalışmıştır. Ancak Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarında yer alan öğretici metinlerin değerler bağlamında incelenmesine dair herhangi çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle, bu çalışmada, 2022- 2023 eğitim öğretim yılında okutulan Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarındaki öğretici metinlerin kök değerler bağlamında araştırılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- Öğretici metinlerde yer alan kök değerler nelerdir?
- Kök değerlerin öğretici metin türlerine ve sınıf düzeylerine göre dağılımı nasıldır?
- Kök değerler, öğretici metinlerde hangi yönleriyle (tutum ve davranışlar) ele alınmıştır?

## 2. Yöntem

Araştırma, nitel araştırma yöntemi ile yürütülmüştür. Veri toplama aracı olarak dokümanlar kullanılmış olup araştırmada doküman incelemesi yapılmıştır. Genel olarak tarihçilerin ve dilbilimcilerin kullandığı bir yöntem olarak bilinen doküman incelenmesi, araştırılması hedeflenen olgular hakkında bilgi barındıran yazılı belgelerin analizi olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2016). Doküman olarak Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu tarafından 2022-2023 eğitim ve öğretim yılında okutulmak üzere kabul edilen Akyol, Karacan-Sonduk & Taşkapı'nın (2022) 9. sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabı; Yıldırım'ın (2022) 10. sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabı; Tetik & Ova'nın (2021) 11. sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabı ve Batur & Elbay'ın (2022) 12. sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabında yer alan öğretici metinler kullanılmıştır. Öğretici metinler okura gerçek dünya ile ilgili bilgi vermeyi amaçlayan metinlerdir. Mantık çerçevesinde gelişen öğretici metinler, öğrencinin edindiği bilgileri sentezlemesinde ve yeni bilgiler üretmesiyle beraber ve eleştirel düşünme becerisi de kazandırmaktadır (Aylanç, 2012). Ders kitaplarında yer alan öğretici metinlere ilişkin bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur.

**Tablo 1. Ders kitaplarında yer alan öğretici metinlere ilişkin bilgiler**

Öğretici metin türü	Sınıf Düzeyi	Metin sayısı	Metin Başlıkları
Biyografi/ Otobiyografi	9	3	Orhan Veli, Çocukluk, Bâki
Mektup	9	5	Pınar Kür'den Attila İlhan'a; Tanpınar'ın Mektupları; Şikayetnâme; Feride Hanım'a; Babaya Mektup
Günlük	9	2	Günce; Ahmet Haşim
Anı (Hatıra)	10	2	Şam'da Tahsil; Bizim Yokuş
Haber metni	10	3	Kahramanlık Manevrası; Yollarda Buzlanmaya Son!; Salep Soğamı Toplayanlara Ceza Kesildi
Gezi Yazısı	10	3	Bolu Vasıfları; Otoray Yolculuğu; Yeşil Yol
Makale	11	3	Doğu Anadolu'da İlk Türk İzleri; Avrasya Su Samuru Lutra Lutra'nın (Limnaeus, 1758) Türkiye'deki Yayılış Kayıtları; Yabancı Dil Olarak Türkçenin Öğretiminde Nasreddin Hoca Fıkraları ve Halk Türkülerimizin Yeri
Sohbet/Fıkra	11	4	Yemeklere Dair; Kitaba hürmet; Kaybettim!; Toprak Dedenin Sesi
Eleştiri	11	3	Adamın Biri; Talip Apaydın'ın Sarı Traktör'ünde Ne Eksiklik Var; Hüseyin Cahid'in hikâyesi münasebetiyle
Röportaj/Mülakat	11	3	Ömer Seyfettin'le Mülakat; Sabahattin Kudret Aksal; Millî Edebiyatın En Kuvvetli Yazıcısı: Mehmet Âkif (ERSOY)
Deneme	12	4	Kitapların Değeri; Düşe Çağrı; Okumak Üzerine; Akasyalar Açarken
Nutuk	12	4	Gençliğe Hitabe; Devlet Müzesi; Orhun Abideleri; Fatih Sultan Mehmet'in Nutku

Tablo 1’de görüldüğü gibi, ders kitaplarında 12 öğretici metin türü ve toplam 38 adet öğretici metin bulunmaktadır. Öğretici metinlerin üçü 9. sınıf; üçü 10. sınıf; dördü 11. sınıf ve ikisi de 12. sınıfta yer almıştır.

Verilerin toplanması ve analizi aşamasında, ders kitaplarında yer alan öğretici metinler kök değerler açısından analiz edilmiştir. Öncelikle öğretici metinlerde geçen ve kök değerleri ifade eden cümle/cümleler tespit edilmiş; her bir cümle/cümlelerin hangi kök değeri ifade ettiği ve her bir metinde kaç kez söz konusu kök değere değinildiği belirlenmiştir. Sonrasında bu cümle/cümlelerde kök değerlerin hangi yönleriyle ele alındığı ortaya konulmuştur. Kök değerlerin hangi yönleriyle ele alındığının tespitinde TTKB’nin (2017, 24) kök değerlerin ilişkili olduğu belirtilen tutum ve davranış örneklerinden yola çıkılmıştır.

### 3. Bulgular

#### 3.1. Öğretici metinlerdeki kök değerler ve sınıf düzeylerine göre dağılımları

Ortaöğretim 9., 10., 11. ve 12. sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarında yer alan öğretici metinlerde tespit edilen kök değerler ve bu değerlerin sınıf düzeylerine göre dağılımları Tablo 2’de yer almaktadır.

**Tablo 2. Öğretici metinlerdeki kök değerler ve sınıf düzeylerine göre dağılımları**

Sınıf Düzeyi	Öğretici Metin Türü	Kök Değerler									Toplam	
		Adalet	Dostluk	Dürüstlük	Öz-denetim	Sabır	Saygı	Sevgi	Sorumluluk	Vatansverlik		Yardımsverlik
9. Sınıf	Biyografi/Otobiografi		2		1		2				3	8
	Mektup	1	1	2	1	3	3	4	2		1	18
	Günlük				1	1	4	1			1	8
<b>Toplam</b>												<b>34</b>
10. sınıf	Anı (Hatıra)				1		2	2			1	6
	Haber Metni	1							2		1	4
	Gezi Yazısı	1	1		1		4	1	2	1	1	12
<b>Toplam</b>												<b>22</b>
11. Sınıf	Makale			3					1	2		6
	Sohbet/Fıkra		1		3	3	4		1	2	2	16
	Eleştiri			3			1					4
	Röportaj/Mülakat			2	3		2			1	1	9
<b>Toplam</b>												<b>35</b>
12. sınıf	Deneme		3	1	3							7
	Nutuk	1	1	1	1	1	1		2	4		12
<b>Toplam</b>												<b>19</b>
<b>Genel Toplam</b>		<b>4</b>	<b>9</b>	<b>12</b>	<b>15</b>	<b>8</b>	<b>23</b>	<b>8</b>	<b>10</b>	<b>10</b>	<b>11</b>	<b>110</b>

Tablo 2’de görüldüğü gibi, öğretici metinlerde tespit edilen toplam kök değer ifadesi 110’dur. En fazla kök değer ifadesi bulunan öğretici metin türü mektup iken bunu sohbet/fıkra ve gezi yazısı takip etmektedir. Mektup metin türü aynı zamanda en fazla sayıda kök değer türünü de barındıran metin türü olmuştur. En az sayıda kök değer ifadesine ise haber metni ve eleştiri metin türünde rastlanmıştır. Öğretici metin türlerinde en fazla saygı değerine yer verilirken en az yer verilen değer, adalet değeri

olmuştur. Sınıf düzeyleri açısından bakıldığında en fazla kök değer ifadesine 11. sınıfta yer verilirken 12. sınıfta ele alınan kök değer ifadesi diğer sınıf düzeylerine göre düşük seviyede kalmıştır.

### 3.2. Biyografi/otobiyografi türü metinlerde yer alan kök değerlere yönelik bulgular

9. sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabının 7. ünitesinde *Orhan Veli, Çocukluk* ve *Bâki* metinleri, biyografi ve otobiyografi metinleri olarak yer almaktadır. Orhan Veli adlı biyografi metninde dostluk, saygı ve yardımseverlik kök değerleri işlenmiştir. Metinde, Orhan Veli'nin Oktay Rifat ve Melih Cevdet ile tanışmaları anlatılırken “dostluk” değerinin işlenmiş dayanışma ile duyguların paylaşımından bahsedilmiştir:

“Orhan Veli, ortaokulda, yedinci sınıfta Oktay Rifat'la tanışır. Bir iki yıl sonra da Melih Cevdet'le tanışıp arkadaş olur. Üç arkadaş yazdıkları şiirleri birbirlerine okurlar. Çeşitli sanat sorunları üzerinde tartışır, söyleşirler” (Akyol, Karacan-Sonduk & Taşkapı, 2022, 198).

“Lisede kooperatifin parasıyla Oktay Rifat ve Melih Cevdet'le Sesimiz adlı bir dergi çıkarır” (Akyol, Karacan-Sonduk & Taşkapı, 2022, 198).

Orhan Veli'nin şiir yazma yeteneğinin öğretmenleri tarafından keşfedilmesi ve kendisine yol gösterilmesi yardımseverlik değeri ile ele alınarak bir insanın başka bir insana destek olması yönü ile işlenmiştir:

“Çocuk Dünyası dergisinde bir hikâyesi basılır. Okul öğretmeni Sedat Bey, yeteneğini sezerek ona ilgi ve yol gösterir” (Akyol, Karacan-Sonduk & Taşkapı, 2022, 198).

“Orhan Veli lisenin ilk sınıflarında öğretmeni Ahmet Hamdi Tanpınar'dan yakınlık ve yardım görür. Onun özendirmeleri ve öğütleriyle yazmayı sürdürür” (Akyol, Karacan-Sonduk & Taşkapı, 2022, 198).

Orhan Veli'nin şiir yazarken öğretmenlerinden yararlanması, saygı değerinin bir kimsenin kişiliğine ve bilgisine değer verme yönüne örnek oluşturmaktadır:

“Ayrıca, daha sonra, Rıfkı Melûl Meriç ile Halil Vedat Fıratlı ve Yahya Saim Sinanoğlu gibi öğretmenlerden de yararlanır. Bunlardan özellikle Rıfkı Melûl Meriç'i sürekli saygı ve sevgiyle anar” (Akyol, Karacan-Sonduk & Taşkapı, 2022, 198).

Abidin Dino'nun kendi hayatını ele aldığı *Çocukluk* adlı otobiyografi türü metinde öz-denetim değeri, aile gibi kurumlarda sosyal normlara uygun davranma ve davranışları bastırma yönü ile işlenmektedir:

“Yaşlıların bebekten bekledikleri sahteliklere zorlanmak, bebekliği taklit etmek, acayip söz kırıntılarını yumurtlamak, ufacık olmanın çaresizliği içinde ‘ciciliklerine’, olur olmaz öpücüklerine, evirip çevirmelerine, soyup giydirmelerine katlanmak...” (Akyol, Karacan-Sonduk & Taşkapı, 2022, 200).

Bâki adlı metinde, çevresindeki insanların Bâki'nin sesine hayran kalması durumu, saygı değerinin bir kimsenin kişiliğine ve yeteneğine değer verme yönü ile ifade edilmiştir:

“Davudi sesiyle Kur'an okuduğu zaman işidenler kendinden geçer, şaşkınlıklarından adeta cansız gibi olurlardı” (Akyol, Karacan-Sonduk & Taşkapı, 2022, 204).

Bâki adlı metinde, Bâki'nin Sultan Bayezid'in cömertliğinden faydalanmasının anlatıldığı cümlede ise yardımseverlik değeri işlenmektedir:

“Pek çok zaman merhum Sultan Bâyezid'in huzuruna girip hususi ihsanlarından faydalanmıştı” (Akyol, Karacan-Sonduk & Taşkapı, 2022, 204).

### 3.3. Mektup türü metinlerde yer alan kök değerlere yönelik bulgular

9. sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabının 8. ünitesinde *Pınar Kür'den Attila İlhan'a, Tanpınar'ın Mektupları, Şikayetnâme* ve *Babaya Mektup* başlıklı mektup metinleri yer almaktadır. Pınar Kür'den Attila İlhan'a başlıklı metnin içeriğinde öz-denetim, sevgi ve saygı değerleri işlenmiştir. Pınar Kür'ün iç dünyasını roman yerine mektuba aktarması, öz-denetim değerinin irade sonucu davranış değişikliği oluşmasına bir örnektir:

“Karşılıklı konuşmalıydık, çünkü iç dökmeceğim ve de yardım isteyeceğim. Yazar kısmı derin iç dökmelerini mektuplara harcayacağı yerde romanlara saklamak ister, ufak tefek iç dökmelerini ise, ileride aleyhte delil olur korkusuyla kâğıda dökmek istemez” (Akyol, Karacan-Sonduk & Taşkapı, 2022, 212).

Pınar Kür, mektubun bir kısmında, sevgiyi eskিয়েince geri istenen aşk mektuplarına benzetmesi, Attila İlhan'dan bu mektup için bir ricada bulunması ve oğluna karşı hisleri, bu metinde sevgi değerinin fedakârlık yapma yönüne dikkat çekmektedir:

“Sevgiler eskিয়েince geri istenen aşk mektupları gibi, bunu da geri yollamanızı ya da okuduktan sonra yakmanızı isteyebilir miyim acaba?” (Akyol, Karacan-Sonduk & Taşkapı, 2022, 212).

“Ve bu sıkıntı içinde, şimdi yapabileceğim o onda birini bile yapamadan -en azından oğluma daha yumuşak davranmak, Can'ın her gecesini zehir etmemek...” (Akyol, Karacan-Sonduk & Taşkapı, 2022, 212).

Aynı metinde Pınar Kür'ün Sevgi'nin ölümü üzerine ona duyduğu saygı, kişiliğe değer verme yönünü aktarmaktadır:

“Uzaktan beğenirdim, severdim; gıpta ettiğim ender kadınlardan biriydi. Bir yerde romandaki Aysel'e duyduğuma benzeyen, benim yapamadıklarımı yapmak cesaretine sahip kişilere duyduğum hayranlığı duyurdum ona da...” (Akyol, Karacan-Sonduk & Taşkapı, 2022, 212).

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Mehmet Kaplan'a yazdığı Tanpınar'ın Mektupları başlıklı metinde dostluk, saygı ve sabır değerlerinin işlenmektedir. Mektubun başında dostluk değeri, bireylerin duygularını paylaşmaları yönü ile işlenmektedir:

“Kardeşim Kaplan,

Bir yığın can sıkıntısı, üzüntüsü ve yorucu iş arasında mektubuna cevap veremedim. O bir tarafa, o güzel makalede de vaktinde teşekkür etmem lâzımdı. Fakat daha iyisi tebrik etmeliyim. Çünkü hakikaten güzel makaleydi. Artık birinci sınıf bir muharrir olduğuna hiç şüphe etmiyorum. Sana çok bağlı olduğum için bundan mesudum” (Akyol, Karacan-Sonduk, Taşkapı, 2022, 215).

Tanpınar'ın Mektupları metninin, Ahmet Hamdi ile Orhan Seyfi arasındaki fikir ayrılığında bahsedildiği bölümünde ise farklı fikirlerin küçümsememesi saygı değerinin alçak gönüllü olma yönüne örnek oluşturmaktadır:

“Orhan Seyfi Bey biraderimiz, daha doğrusu Yusuf Ziya Bey'in biraderi, ‘Raks’ manzumesi için yaptığı latif tenkidden sonra, bu sefer de senin yazdığına cevap vermiş. Ben okumadım. Yine kafiyelere çatıyormuş. Tabii görüşlerimiz ayrı. Münakaşaya değmez” (Akyol, Karacan-Sonduk, Taşkapı, 2022, 215).

Tanpınar'ın Mektupları metninin Ahmet Hamdi'nin yazdığı eserlerden dolayı yorulduğu, dinlenip tembellik yapmak istediğini anlattığı bölümünde ise sabır değerinin dayanıklı olma yönü ele alınmaktadır:

“Mahur Beste adlı bir yolculuğa çıktık, Ülkü'de. Canım neler, ne tembellikler istiyor, ben neler yapıyorum. Çok yorgunum. Başımda bir de ‘Erzurum’ yazısı var” (Akyol, Karacan-Sonduk & Taşkapı, 2022, 215).

Fuzuli'nin yaşadığı yolsuzluk sonucu kaleme aldığı Şikayetnâme adlı mektubun tamamında adalet değeri işlenmiştir. Fuzuli, kalemlere evrakını gösterdiği halde rüşvet vermediği için işi halledilmemiştir. Bu durum mektubun başında adalet değeri, eşit davranma yönü ile yer almaktadır:

“Selâm verdüm rüşvet değildür deyû almadılar; hüküm gösterdüm fâ'idesüzdür deyû mültefit olmadılar” (Akyol, Karacan-Sonduk & Taşkapı, 2022, 220).

Metnin sonunda mektubu yazdığı kişiye yapılan usulsüzlükleri ve yolsuzlukları gizlemeden anlatması ise dürüstlük değerinin doğruyu söyleme yönüne örnektir:

“Hakkâ ki bu vâkı'ada benüm çekdüğüm rene ü melâmet etdüğüm hare u hasâret için degül mahzâ tahrîrinde Hazretünüz çekdüğü emek içündür ki zâyî oldu. Nidelüm elden ne gelür hizâne-i gaybdan ivâz müyesser ola ve kalem-i kazâ tedârük kıla” (Akyol, Karacan-Sonduk & Taşkapı, 2022, 220).

Namık Kemal'in kızına yazdığı Feride Hanım'a adlı mektupta sevgi, sorumluluk, yardımseverlik ve sabır değerleri işlenmiştir. Mektubun başında kızına sevgiyle “hanım kızcağızım” diye hitabı ve kızını rüyasında görmesi, özlediğini belirtmesi sevgi değerinin bağlılık ve sevgiyi ifade etme yönüne örnek oluşturmaktadır:

“Seni iki gece evvel rü'yâmda pek âlâ görmüştüm; ‘Beybaba’cığım, bana darılma!’ diyordun. İnşâ'llâh ben de senin rü'yânâ girerim de yine darılırım” (Akyol, Karacan-Sonduk & Taşkapı, 2022, 223).

Namık Kemal, kızının imla kurallarına uymadığını, bazı bilgileri unuttuğu söyleyerek imla kurallarını öğrenmesinin iletişim için önemli bir sorumluluk olduğunu söylemesi, sorumluluk değerinin tutarlı olma yönüne; babasının kızına bu konuda öğüt vermesi ise yardımseverlik değerinin destek olma yönüne örnek oluşturmaktadır:

“Seninle kavga edeceğim; imlâya dikkat etmiyorsun. Mektuplarım elinde meşk iken, gâlibâ gazetelerden imlâ öğrenmeğe çalışıyorsun ki, eski bildiğin şeylerden birkaçını da unutmuşsun” (Akyol, Karacan-Sonduk, Taşkapı, 2022, 223).

Namık Kemal yaşadığı doğa olaylarını ve bunlara katlanmasını anlattığı bölümde ise sabır değeri, olumsuzluklara dayanma yönü ile ele alınmaktadır:

“Geçende bir zelzele olmuştu. Şimdi her bir dakikada zelzele yer altından havaya çıkmış sanyorum. İki saat evvel, karşımdan bir yelkenli kayak geçiyordu, dalgaların arkasında kayboldu; battı zannettik. Meğer yelkenlerini görür de dalga zanneder imişiz; denizde o kadar fırtına var” (Akyol, Karacan-Sonduk & Taşkapı, 2022, 223).

Franz Kafka'nın babasına yazdığı Babaya Mektup adlı romanda sabır, sorumluluk, öz-denetim sevgi, saygı ve dürüstlük değerleri işlenmiştir. Franz Kafka, duygularını babasına anlatmak için beklemesi sabır değerine bir örnek oluşturmaktadır:

“Geçenlerde bir kez, senden korktuğumu öne sürmemin nedenini sormuştun. Genellikle olduğu gibi, verecek hiçbir cevap bulamadım, kısmen tam da sana karşı duyduğum bu korku yüzünden, kısmen de bu korkuyu gerekçelendirmek üzere, konuşurken toparlayabileceğimden çok daha fazla ayrıntı gerektiği için” (Akyol, Karacan-Sonduk & Taşkapı, 2022, 223).

Kafka'nın babasına karşı davranışlarının anlatıldığı parçada sorumluluk değerinin ailesine karşı sorumlu olma ve davranışların sonucunu üstlenme yönü; öz-denetim değerinin ise irade sonucu davranış değişikliği ve davranışın sonucunu üstlenme yönü yer almaktadır:

“Durum sana yaklaşık olarak şöyle görünüyordu: Bütün hayatın boyunca çok çalıştın, her şeyi çocukların, özellikle de benim için feda ettin, ben ise bunun sonucunda “günümü gün ederek” yaşadım, istediğimi öğrenmek konusunda sınırsız özgürlüğe sahip oldum...” (Akyol, Karacan-Sonduk & Taşkapı, 2022, 223).

“Ama en azından herhangi bir yakınlık, bir duygudaşlık işareti bekledin; oysa ben eskiden beri senden saklanıp odama, kitaplara, çılgın arkadaşlara, aşırı fikirlere sığındım; seninle asla açık konuşmadım” (Akyol, Karacan-Sonduk & Taşkapı, 2022, 223).

Babasının kendisine olan sevgisini anlattığı bölümde sevgi değeri, sevginin ifade edilmesi açısından ele sunulmuştur:

“Örneğin kısa bir süre önce bana şunları söyledin: ‘Seni hep sevdim, dışardan sana karşı diğer babaların davrandığı gibi davranmasam da çünkü ben başkaları gibi yapmacık tavırlar takınmam’” (Akyol, Karacan-Sonduk & Taşkapı, 2022, 223).

Kafka'nın babasıyla barış sağlayabilme durumunun olması ve babasından da bunu kabullenmesini istemesi, dürüstlük değerinin doğruyu söyleme ve olduğundan farklı görünmeme yönünü oluşturmaktadır:

“Ama tıpkı senin gibi, ben de tümüyle suçsuzum. Senin bunu kabullenmeni sağlayabilseydim eğer, o zaman -diyelim yeni bir hayat mümkün olmazdı belki, bunun için ikimiz de fazla yaşlıyız ama bir türlü barış olabilirdi, senin bitmek bilmeyen suçlamaların sona ermezdi, ancak yumuşama olabilirdi” (Akyol, Karacan-Sonduk & Taşkapı, 2022, 223).

### 3.4. Günlük türü metinlerde yer alan kök değerlere yönelik bulgular

9. sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabının 9. ünitesinde *Günce* ve *Ahmet Haşim* adlı günlük türündeki metinlere yer verilmiştir. Nurullah Ataç'a ait *Günce* adlı metinde dört farklı tarihe ait günlük yer almış ve her farklı tarih ayrı biçimde ele alınmıştır. 24 Nisan, Cuma tarihli günlüğünde Ataç'ın, otobüste iken otobüse binen sarımsak yemiş bir kişiden rahatsız olması ve ineceği yere kadar sabretmesi, sabır değerinin olumsuz bir durum geçene kadar dayanma yönünü göstermektedir:

“Bir adam bindi. Sarımsak yemiş, yanımda durmadı benim, uzağa gitti, gene de duyuluyordu ağzının kokusu. Burnumu tıkadım. Ben zaten incektim, ama gideceğim yere varmamış olsam da inerdim, çekilir şey değildi o koku” (Akyol, Karacan-Sonduk & Taşkapı, 2022, 235).

Bir insan sarımsak yese bile diğer insanları düşünmesi gerektiğini söylemesi, saygı değerinin sana davranılması gerektiği gibi davranma yönüne bir örnektir:

“Nasil yaparlar bunu? Kendi keyiflerinden başka bir şey düşünmezler mi bu adamlar? Şunu bunu rahatsız edeceklermiş, umurlarında değil. Onlar sarımsağı yesin de yüzlerce kişi bundan rahatsız olsun, zararı yok” (Akyol, Karacan-Sonduk & Taşkapı, 2022, 235).

Sarımsak kokusundan rahatsız olduğunu adama söylemek istemesi ama kavga çıkmasını diye çekinmesi, öz-denetim değerinin davranışları bastırma yönünü aktarmaktadır:

“Şu adama bir çatayım dedim içimden. Söylemeliydim düşündüklerimi. Bir kavgadır çıkardı. Bilirim, otobüstekilerin çoğu da ondan yana olurdu. Canı istemiş de sarımsak yemiş o adamcağız! Ne karıştırmışım ben?” (Akyol, Karacan-Sonduk & Taşkapı, 2022, 235).

26 Nisan, Pazar tarihli günlüğünde Ataç'ın doğadaki her yerin güzel olduğunu söylemesi, sevgi değerinin sevgisini uygun bir şekilde dile getirme yönü ile ifade edildiğini göstermektedir:

“Hele tabiat güzelliklerinden hiç anlamam. Şu yer güzelmış, bu yer değilmiş, bana boş gibi geliyor bu sözler. Her yer güzeldir, dağlar, taşlar, kırlar, sular. Güzel demek de doğru değil,

başka bir söz bulmalı, sadece canlı olduğu için, üzerinde yaşadığımız toprak olduğu için seviyoruz” (Akyol, Karacan-Sonduk & Taşkapı, 2022, 235).

Yolda gördüğü ayağı kırık, insanlardan ekmek bekleyen bir köpeği anlatması, yardımseverlik değerinin merhametli olma yönüne bir örnektir:

“Ama bir köpek... Unutamayacağım o köpeği. Bir ayağı kırık, büyük, ak bir köpek, gelmiş, yolculardan ekmek bekliyor” (Akyol, Karacan-Sonduk & Taşkapı, 2022, 235).

İbrahim Minnetoğlu'nun edebiyat anlayışları farklı olsa bile Nurullah Ataç'ı övmesi ise saygı değerinin alçak gönüllü olma yönüne örnek gösterilmektedir:

“Bugün şair İbrahim Minnetoğlu ile tanıştım. Hoşlanmam şiirlerinden, bir iki yazısında övdü beni, o yazıları da beğenmedim, kızdım. Beni ne diye övüyor? Onun şiir anlayışı, edebiyat anlayışı ile benim şiir, edebiyat anlayışımın birbirine hiç uymadığını görmüyor mu?” (Akyol, Karacan-Sonduk & Taşkapı, 2022, 235).

27 Nisan, Pazartesi tarihli günlüğünde Ataç'ın, İbrahim Minnetoğlu'nun bir şiirini sıkıldığı halde okumaya devam etmesi, sayđı değerinin alçak gönüllü olma yönünü göstermektedir:

“Yarisında bırakmak istedim: “Hayır, sonuna kadar okuyun.” dedi. Yüzüm tutmadı kitabı kapatmağa. Hiç de sevmedim o şiiri, değil, benim sevebileceğim şiirlerden değil. Kötüdür de demiyorum, anlamıyorum ben o türlü şiiri...” (Akyol, Karacan-Sonduk & Taşkapı, 2022, 236).

İlhan Berk'in 28 Eylül tarihli Ahmet Haşim başlıklı günlüğünde sayđı değeri işlenmiştir. Berk'in Ahmet Haşim'den övgüyle bahsettiği parçada, sayđı değerinin insanın kişiliğine değer verme yönü yer almaktadır:

“Çocukluğumun, gençliğimin ozanlarındandır Ahmet Haşim. Beni en çok etkileyendir sanırım. Şi'r-i Kamer'i, bu ilk şiirlerini, yeniden okuyunca anladım; acının ozanı o” (Akyol, Karacan-Sonduk & Taşkapı, 2022, 236).

### 3.5. Anı (hatıra) türü metinlerde yer alan kök değerlere yönelik bulgular

10. sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabı 7. ünite de *Şam'da Tahsil* ve *Bizim Yokuş* başlıklı anı türü metinler yer almıştır. Şam'da Tahsil adlı anı türünde sayđı, öz-denetim, yardımseverlik ve sevgi değerleri işlenmiştir. Şam'da Tahsil 'de İhsan Efendi'nin Vali Mithat Paşa tarafından sınava çağrıldığını öğrenmesi ve bunu öğrendikten sonra sevinç ve korkuyu bir arada yaşaması Mithat Paşa'ya karşı sayđı duyduğunun ve onun kişiliğine değer verdiğinin bir göstergesidir:

“Süleyman Sudi Efendi bana Vali Midhat Paşa'yı öyle övmüş, paşanın icraatına ilişkin her gün öyle haberlerle kulağım dolmuştu ki, “Midhat Paşa'nın huzuruna çıkacaksın, seni imtihan edecek” dedikleri zaman bütün vücudumu sevinç ve korku titremesi almıştı” (Yıldırım, 2022, 188).

Yusuf Ziya Ortaç'a ait Bizim Yokuş başlıklı anı türü metinde yardımseverlik, sayđı ve sevgi değerleri işlenmiştir. Yusuf Ziya'nın, öğretmeni Süleyman Şevket hakkındaki sözleri ile onun kişiliğine değer vermesi sayđı; Süleyman Şevket'in kendisine edebiyat konusunda destek olması yardımseverlik; Süleyman Şevket'in öğrencilerine güzel yaklaşımı sevgi değerini yansıtmaktadır:

“İki üç ders içinde ilgisini çeken bir öğrenci olmuştum. Yazılarımızı satır satır inceliyor, beğendiği cümlelerin altlarını kırmızı kalemle çiziyor, okşayıcı sözlerle çocuk gönüllerimizi kanatlandırıyor” (Yıldırım, 2022, 194).

“Kendi kendime aruzu öğrenmiştim. Bir yazıma eklediğim manzumeyi arkadaşlarıma okumuş, beni övmüştü” (Yıldırım, 2022, 194).

### 3.6. Haber metni türü metinlerde yer alan kök değerlere yönelik bulgular

10. sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabı 8. ünite de *Kahramanlık Manevrası*, *Yollarda Buzlanmaya Son!* ve *Salep Soğanı Toplayanlara 438 Bin Lira Ceza Kesildi* başlıklı haber metinleri yer almaktadır. *Kahramanlık Manevrası* başlıklı haber metnin tamamında yardımseverlik ve öz-denetim değerleri yer almaktadır. Boğazına yemek ve şeker kaçan öğrencilerin öğretmenleri tarafından kurtarılması yardımseverlik değerinin merhametli olma yönüne; boğulma anında öğretmenlerin doğru tekniği seğıip öğrenciyi kurtarması ise öz-denetim değerinin davranışları kontrol edebilme, seğıme ve davranışın sonucunu üstlenme yönüne örnek oluşturmaktadır:

“Gaziantep’te boğazına yemek takılan öğrenciyi, ilk yardım eğitimi alan öğretmen, ‘Heimlich (Haymlık) manevrası’ ile hayata döndürdü. Muş’ta da nefes borusuna şeker kaçan Y.’yi öğretmeni aym teknikle kurtardı” (Yıldırım, 2022, 202).

*Yollarda Buzlanmaya Son!* başlıklı haber metninde sorumluluk değerinin insanın topluma ve çevresine karşı görevleri olduğunu yönünü göstermektedir:

“Yrd. Doç. Dr. Cahit Güreer tarafından yürütülen “Elektriksel iletkenlik özelliği olan asfalt geliştirme” projesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi’nden bir grup öğretim üyesi ve öğrenciden oluşan bir ekibin iki yıllık çalışması sonucunda tamamlandı” (Yıldırım, 2022, 204).

*Salep Soğanı Toplayanlara 438 Bin Lira Ceza Kesildi* başlıklı metinde adalet ve sorumluluk değerlerine yer verilmiştir. Toplanması yasak olan bir bitkiyi toplayanlara ceza verilmesi, adalet değerinin adil olma yönüne örnektir:

“Ekipler, soğanları toplayan 4 kişiye biyolojik çeşitliliği tahrip ettikleri gerekçesiyle (...) toplam 438 bin 372 lira ceza kesti” (Yıldırım, 2022, 206).

Salep soğanının toplanma nedeni açıklanırken ise sorumluluk değeri ile kişinin doğaya ve çevreye olan görevleri aktarılmaktadır:

“Salep soğanının yanı sıra yabani orkide gibi endemik bitkilerin kök yumrularının sökülüp ticari amaçla toplanmasının bitkilerin zaman içinde yok olmasına sebep olacağı belirtildi” (Yıldırım, 2022, 206).

### 3.7. Gezi yazısı türü metinlerde yer alan kök değerlere yönelik bulgular

10. sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabı 9. ünite de *Bolu’nun Vasıfları, Otoray Yolculuğu ve Yeşil Yol* başlıklı gezi yazıları yer almıştır. Bolu’nun Vasıfları adlı gezi yazısı metninde vatanseverlik, adalet ve saygı değerleri işlenmiştir. Bu metinde, Bolu’nun tarihi ve fethinin anlatıldığı ilk paragrafta, vatanseverlik değerinin tarihsel mirasa duyarlı olma yönü ele alınmaktadır:

“Burası Osmancık ‘Osman Gazi’ asrında ‘Sungur Bay Şemsi’ denilen kahramanın eliyle fethedilmiş, kendisine evlâttan evlâda kayd-ı hayat şartıyla ocaklık ihsan olunmuştur” (Yıldırım, 2022, 214).

*Bolu kadısına ve beyine adaletli maaş verildiği ve Bolu halkının haksız kazanca göz yummalarının anlatıldığı bölümde, adalet değerinin eşit davranma yönü yer almaktadır:*

“Kadısına senede beşbin kuruş verilir. Beyine onbin kuruş... amma burada gayet adâlet hareket etmek gerekir. Meşrû olmayan yoldan birkaç akçe alınsa hemen reâyâsı üç günde İstanbul’a varıp, şikâyet ederek zâlim hâkimin hakkından gelirler” (Yıldırım, 2022, 214).

Reşat Nuri’nin Niğde ile Kayseri arası yolculuğun anlatıldığı Otoray Yolculuğu adlı gezi yazısı metninde dostluk ve saygı değerleri işlenmiştir. Reşat Nuri’nin yolculuk esnasında Niğdeli bir kişinin ona yol arkadaşlığı yapması, dostluk değerinin insanların birbirleri ile duygu, düşünce ve hayatlarını paylaşması yönüne; Niğdeli kişinin yolculuk esnasında Faruk Nafiz’in “Han Duvarları” şiirine ilham veren hanı göstermesi, saygı değerinin Faruk Nafiz’in kişiliğine ve şiirine değer verme yönüne örnektir:

*“Fakat o yol arkadaşımın bana gösterdiği bina, sadece Faruk Nafiz’in unutulmaz “Han Duvarları” şiiirinde tasvir ettiği han idi” (Yıldırım, 2022, 214).*

*“Güzeli şiiirin kudreti! İyi yazılmış bir manzum hikâye koskoca bir hanı, koynundaki tapu senedine rağmen asıl sahibinin elinden alıyor, Faruk Nafiz’e malediyordu” (Yıldırım, 2022, 214).*

Hopa’nın anlatıldığı Yeşil Yol başlıklı gezi yazısı metninde sevgi, saygı, sorumluluk öz-denetim ve yardımseverlik değerleri işlenmiştir. Metnin genelinde Hopa’nın yeşilliğinden bahsedilmesi sevgi ve saygı değerlerinin halkın doğaya değer vererek onu koruyarak sevgisini belirtmesi yönüne bir örnektir (Yıldırım, 2022, 219-220). Hopa’da fabrikaların açılmasından bahsedilen paragrafta, sorumluluk değerinin çevreye karşı görevli olma yönüne yer verilmektedir:

*“Senede on, on beş milyon kilo ihracat yapılan elmacılığı başıbozukluktan kurtarmak için şimdi Pazar’da (...) iki fabrika yapılıyor. Biri ambalaj için, bu sayede birinci sınıf yaş elmalar emniyetle sevk olunacak. Diğeri kurutma fabrikası (...)” (Yıldırım, 2022, 221).*

Metinde Hopa’da hapishanenin olmaması ve halkının kötü ruhlu olmadığının anlatıldığı bölümde, öz-denetim değerleri davranışları düzenleme ve kontrol etme yönü ile ele alınmıştır:

*“Yerin fevkalâde güzelliği ruhlarda da kötülük bırakmıyor olacak. Kaza hududu içinde yetmiş bin nüfus olan Ofta hapishane yoktur” (Yıldırım, 2022, 221).*

Suçun hiç olmadığı Hopa’da, az sayıda kazara suç işleyenlerin bakkal dükkanlarında çırak olarak çalıştırıldığının anlatıldığı son paragrafta yardımseverlik değerinin destek olma yönüne yer verilmektedir:

*“Aylarda değil, yıllarda bir, kazaen bir hâdisse olursa suçluyu bir bakkal dükkâmında hapsediyorlar. Zaten bu kadar cennet yere şeytanî ruh yakışır mı? Yeşil yol her mânasıyla cennet” (Yıldırım, 2022, 221).*

### 3.8. Makale türü metinlerde yer alan kök değerlere yönelik bulgular

11. sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabı 4. ünite de makale türü metinler; *Doğu Anadolu’da İlk Türk İzleri, Avrasya Su Samuru Lutra Lutra’nın (Limnaeus, 1758) Türkiye’deki Yayılış Kayıtları ve Yabancı Dil Olarak Türkçenin Öğretiminde Nasreddin Hoca Fıkraları ve Halk Türkülerimizin Yeri* başlıklarıyla yer almıştır. Doğu Anadolu’da İlk Türk İzleri adlı makalede, vatanseverlik değerleri tarihe ve kültürel mirasa duyarlı olma yönü ile belirtilmektedir:

*“Bölgedeki Türk kültür varlıkları yok olamadan belirlemeye, kayıt altına almaya gayret etmekteyiz. Hiç şüphesiz kaydedilmesi kadar korunup gelecek kuşaklara en azından şimdiki durumları ile ulaştırmak milli bir görevdir” (Tetik & Ova, 2021, 134).*

Avrasya Su Samuru Lutra Lutra’nın (Limnaeus, 1758) Türkiye’deki Yayılış Kayıtları adlı makalede nesli tükenmekte olan Avrasya su samurlarının korunmasına yönelik ifadeler, sorumluluk değerinin kişinin doğaya karşı görev ve sorumlulukları olması yönünü yansıtmaktadır:

“Ayrıca küresel ısınmanın bir sonucu olarak su kaynaklarının azalması, akarsu ve nehirlerin kuruması sonucu temel besin kaynağı olan balık populasyonlarının azalması Avrasya su samurunu olumsuz etkilemektedir” (Tetik & Ova, 2021, 140).

“Planlı çalışmalarla bir koruma planının ortaya konulması ve türün popülasyon durumunun daha iyi anlaşılması projeli araştırmalarla mümkün olacaktır” (Tetik & Ova, 2021, 140).

Türkiye’deki Yaylış Kayıtları ve Yabancı Dil Olarak Türkçenin Öğretiminde Nasreddin Hoca Fıkraları ve Halk Türkülerimizin Yeri başlıklı makalede, genel olarak kültürümüze ait fıkra ve türkü gibi metinler üzerinden vatanseverlik değerinin kültürel mirasa duyarlı olma yönüne yer verilmektedir:

“Dil, sadece dil değildir; aynı zamanda kültür, medeniyet, tarih demektir. Dil öğretirken bunlara dikkat edilmelidir. İthal, kültürümüze uymayan hatta çatışan materyallerden uzak kalmalıyız” (Tetik & Ova, 2021, 148).

### 3.9. Fıkra ve sohbet türü metinlerde yer alan kök değerlere yönelik bulgular

11. sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabı 5. ünite de *Yemeklere Dair, Kitaba Hürmet, Kaybettim!, Toprak Dede’nin Sesi* isimli fıkra ve sohbet türü metinler yer almaktadır. Yemeklere Dair başlıklı sohbet türü metinde saygı, öz-denetim, ve sabır değerleri işlenmiştir. Aşçıların yemekleri yaparken büyük bir özen göstermeleri ve dikkatli olmaları, saygı değerinin yemeye değer ve önem verme yönünü; öz-denetim değerinin davranışlarını kontrol etme yönünü ve sabır değerinin de acele etmeden tüm aşamalarına katlanarak yemeği ayrıntılı bir şekilde gözden geçirme yönünü belirtmektedir:

“Usta bir aşçının mesela bir sigaraböreği için hamur açışını en ince teferruatıyla gözden geçiren bir adam himmetin, nezaket ve rikketin bu derecesine nasıl hayran olmaz?” (Tetik & Ova, 2021, 160).

Kitaba Hürmet başlıklı metinde öz-denetim, dostluk, sabır ve saygı değerleri işlenmiştir. Metinde kitap ve mecmua okumanın bir tercih olduğundan bahsedilerek öz-denetim değerinin irade sonucu davranış değiştirme yönü ifade edilmiştir:

“Okumayı sever misiniz? Böyle bir soru olur mu? Elbette seversiniz; sevmeseydiniz bu gazeteyi almaz, bu satırları da okumazdınız” (Tetik & Ova, 2021, 164).

“Okuyun, ne bulursanız okuyun; hiç olmazsa bir kere açın. Çok mu fena buldunuz? Bırakması zor değil ya!..” (Tetik & Ova, 2021, 164).

Yazar, kitap okudukça yeni karakterlerle tanışacağımızı ve onlarla dostluk kuracağımızdan bahsettiği parçada, dostluk değerinin duygu ve düşünceleri paylaşma yönüne yer vermektedir:

“Hiç durmadan açın, belki içinde elemeleri, sevinçleri, muhabbetleri veya nefretleri sizi alâkadar edecek bir veya birkaç insanla tanışacaksınız. Onlarla birkaç saat veya birkaç gün beraber yaşayacak, onların sırlarını öğreneceksiniz. Onların belki de dostu olacaksınız (...)” (Tetik & Ova, 2021, 164).

Yazarın yazma sürecinde harcadığı süreden bahsedilen bölümde, sabır değerinin yazma sürecinde geçen süreye tahammül etme yönü anlatılmaktadır:

*“Ben, mecmuanızda nihayet bir sahife yer tutacak bu satırları ne kadar zamanda yazıyorum? Hiç olmazsa bir saatim gidiyor (...)”* (Tetik & Ova, 2021, 165).

Yazarın yazı yazma sürecinde harcadığı zamana saygı için okuyucunun dikkatle okuması gerektiğini söylemesi, saygı değerinin yapılan işe değer verme yönünü aktarmaktadır:

*“Benim yazuma veya onun romanına yalnız vakit geçirmek maksadı ile bir göz atmak hakkınız mıdır? Beğenmeye mecbursunuz demiyoruz; fakat dikkatle okumaya başlayın (...)”* (Tetik & Ova, 2021, 165).

Kaybettim! başlıklı fıkra türü metinde yardımseverlik değeri tespit edilmiştir. Genel olarak insanlar bir eşyayı hatta bir insanı kaybettiğinde tellalların kayıp duyuruları yapması ve kayıp olanın bulunması için herkesi seferber ettiğinin anlatıldığı parçalarda, yardımseverlik değerinin iş birliği yapma yönüne yer verilmektedir:

*“İsmi, cismi, ne tarafta oturduğunu söyleyemiyor, yalnız baba diyor... Babasını bulana bir hayır sahibi tarafından ikram olunacaktır.”* (Tetik & Ova, 2021, 167).

Mustafa Kutlu'nun Toprak Dede'nin Sesi başlıklı fıkra türü metninde vatanseverlik, saygı, sabır, yardımseverlik ve sorumluluk değerleri tespit edilmiştir. TEMA Vakfı Onursal Başkanı Hayrettin Karaca'nın toprakla ilgili çalışma yapması ve toprağa hürmet göstermesi saygı değerini ifade etmektedir:

*“Toprak Dede, bildiğiniz gibi TEMA Vakfı Onursal Başkanı Hayrettin Karaca. Bir uzun zamandan beri ülkemiz toprağını korumaya adadı kendini”* (Tetik & Ova, 2021, 170).

Karaca'nın erozyona yönelmesi, ağaç dikimi ve erozyonla mücadelenin ülkemiz için önemini anlatması, vatanseverlik değerinin doğal mirasa duyarlılık yönünü göstermektedir:

*“Erozyona dikkat çekti, ağaç dikimine yöneldi, bilhassa dağlara taşlara meşe tohumu ekerek bu uzun ömürlü ağacın ülkemiz için ne kadar kıymetli olduğunu söyledi”* (Tetik & Ova, 2021, 170).

Metinde doğru tarımla ilgili bir görüşten bahsedilmiştir. Bu görüş, her yıl farklı ürünlerin ekilmesi, mahsulün zamanı geldiğinde toplanması yönündedir. Bu açıdan metinde sabır değerinin tahammül etme ve dayanma yönüne yer verilmektedir:

*“Değişik ürün deneyin. Bu sene buğday ektiysen gelecek sene patates ek, ondan sonraki sene sebze ek, daha sonra pancar ek; ama her sene aynı şeyi ekme”* (Tetik & Ova, 2021, 171).

Doğru tarım görüşünün uygulanmasının köylülere gösterilmesi, kişinin çevresine karşı sorumluluk bilinci oluşturma, bu konuda destek verme ve ülke tarımı için üretken ve çalışkan olma yönünden sorumluluk, yardımseverlik ve vatanseverlik değerlerini barındırmaktadır:

*“Köylümüz gördüğüne inanır demiştik. Onları bizim uygulama yaptığımız topraklara götürüp gösteriyoruz. İlaç ve gübre kullanmadan nasıl 2-3 misli fazla ürün alındığını gözleriyle görüyorlar. Bu tür tarım giderek yayılmaya başladı (...) bunu denedik ve sonuç aldık”* (Tetik & Ova, 2021, 171).

### 3.10. Eleştiri türü metinlerde yer alan kök değerlere yönelik bulgular

11. sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabı 8. ünite de eleştiri türü metinler *Adamın Biri*, *Talip Apaydın'ın "Sarı Traktör"ünde Eksik olan Nedir?* ve *Hüseyin Cahid'in Bir Hikâyesi Münasebetiyle* başlıklarıyla yer almıştır. *Adamın Biri* başlıklı eleştiri türü metinde dürüstlük ve saygı değerleri tespit edilmiştir. Yazarın, metinde genel olarak Cahit Külebi'nin bu kitabında iyi ve kötü yanlarını açık bir şekilde anlatması, dürüstlük değerinin açık ve anlaşılır konuşma yönünü göstermektedir:

*"Çok sevdiğim 'Hikâye' adlı şiirinde de böyle bir gaflete düşmüş. Hepsi altı kıta olan bu şiirin ilk üç kıtasını zevkle okuyoruz ama ondan sonra şairin kendi kendini tekrar etmeye başladığını, eline geçirdiği thème'i istismar etmeye başladığını görüyoruz"* (Tetik & Ova, 2021, 244).

Yazar, Cahit Külebi'nin bu kitabını eleştirse de saygı değerinin kişiye veya yapılan işlere değer verme yönünden yazarın Cahit Külebi'nin şiirlerine saygı duyduğu da görülmektedir:

*"Yalnız, ötedenberi sevdiğim bir şiirin son kıtasını sizin de okumanızı istiyorum. Bu kıta gelecek yıllara Cahit Külebi'nin devrinin bir tarihi olarak kalacak"* (Tetik & Ova, 2021, 245).

*Talip Apaydın'ın "Sarı Traktör"ünde Eksik olan Nedir?* başlıklı eleştiri metninde genel olarak yazarın, Talip Apaydın'ın kitabını açık bir şekilde eleştirmesi dürüstlük değerinin açık ve anlaşılır olma yönünü göstermektedir:

*"Traktörün sağlayacağı yakın faydaları, traktörün yalnız traktörü olanlara sağlayacağı faydaları görüyor. Bunu onların gözü ile görüyor. İlkel üretimin yerini makineli üretim alınca bunun gerektireceği ekonomik, toplumsal değişmelere hiç değinmemiş"* (Tetik & Ova, 2021, 248).

*Hüseyin Cahid'in Bir Hikâyesi Münasebetiyle* başlıklı eleştiri yazısı metninde genel olarak yazar Hüseyin Cahid'in eserini eleştirmektedir. Örneğin "çiğ" kelimesinin edebi metinlerde olmaması gerektiğini savunan yazarın Hüseyin Cahid'i açık bir şekilde eleştirmesi, dürüstlük değerinin açık ve anlaşılır olma yönünü göstermektedir:

*"Edebî bir eserde 'çiğ' kelimesi bile bulunmamalı!.. Böyle tuhaflıklara tesadüf ettikçe 'Ev kadını' kitabı muharriresine 'Allah aşkına olsun, bana öğrettiniz, 'ziya' mı çiğ olur, 'kelime' mi çiğ olur, yoksa lâyükile kaynamamış tavuk sövüşü mü?..' diyeceğim"* (Tetik & Ova, 2021, 251).

### 3.11. Röportaj ve mülakat türü metinlerde yer alan kök değerlere yönelik bulgular

11. sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabı 9. ünite de röportaj ve mülakat türü metinler *Ömer Seyfettin'le Mülakat*, *Sabahattin Kudret Aksal* ve *Millî Edebiyatın En Kuvvetli Yazıcısı: Mehmet Âkif (ERSOY)* başlıklarıyla yer almıştır. *Ömer Seyfettin'le Mülakat* başlıklı mülakat metninde dürüstlük, saygı ve özdenetim değerleri tespit edilmiştir. *Ömer Seyfettin'in mülakat sorularına verdiği cevapları kâğıda yazdıktan sonra mülakatı yapan kişiye yazdıklarında samimi olduğunu belirtmesi, dürüstlük değerinin doğruyu söyleme yönünü göstermektedir:*

*"Birgün oturduğum evi şerefliendirdi. 'Ben, söyleyeceklerimi yazdım. Siz de: Bu yazar benim ahbabımdır; yüzünde, hareketlerinde, sözlerinde öyle dikkate çarpacak bir şey yoktur, dersiniz cancağızım.' dedi"* (Tetik & Ova, 2021, 260).

Ömer Seyfettin, bu metinde her edebiyat döneminin önemli şair ve yazarlar hakkındaki görüşlerini onlara saygısını göstererek anlatmıştır. Örneğin; Milli Edebiyat Dönemi genç şairleri ve yazarları hakkındaki görüşlerinde, saygı değerinin kişiliğe değer verme yönü yer verilmektedir:

*“Genç şairlerden en beğendiğim Orhan Seyfi’dir. Sonra da Faruk Nafiz... Nesir yazarları içinde dilini en güzel bulduğum Refik Halit’tir. İşte tam İstanbul Türkçesi. Yakup Kadri temiz ve seçkin, derin bir yazardır. Ama ben yine, onu Refik Halit’ten daha üstün bulamam”* (Tetik & Ova, 2021, 261).

Ömer Seyfettin kendi edebi kişiliği ile ilgili aldığı kararlarda ise öz-denetim değerinin hedeflerine yönelik hareket etme yönü görülmektedir:

*“Bana gelince; Ortaya esash bir eser koymadan sanatkârlık hülyasına kapılmam bile!.. Edebiyatımızın hedefi: ‘Çok laf, az eser’ dir. Ben şimdilik bu hedefi ve bu anlayışı bozmaya çalışıyorum”* (Tetik & Ova, 2021, 261).

Sabahattin Kudret Aksal başlıklı mülakat metninde genel olarak Aksal’ın mülakat sorularına açık ve anlaşılır cevaplar vermektedir. Örneğin; şiirin olmadığı bir dünya hakkındaki görüşleri dürüstlük değerinin açık ve anlaşılır olma yönünü göstermektedir:

*“Şiir olmasaydı, dil olmasaydı demekle birdir. Dil olmasaydı, anlatım, konuşmak olmasaydı... Duygular, anlamlar, düşünceler olmazdı (...)”* (Tetik & Ova, 2021, 264).

Aksal’ın şiiri ayakta tutabilmek için tiyatro oyunlarına da şiir kaygısını katması, öz-denetim değerinin hedeflere ulaşmaya yönelik davranış değişikliği yönünü göstermektedir:

*“Böyle bir çabam var. Belki de baş çabam bu. Bu sorunuzun karşılığını, birinci sorunuza verdiğim karşılıktta bulabilirsiniz sanıyorum. Edebiyatın her kolunda şiirin kaygısını çekmek, şiirin çabasını sürdürmek diyebilirim buna da”* (Tetik & Ova, 2021, 264).

Millî Edebiyatın En Kuvvetli Yazıcısı: Mehmet Âkif (ERSOY) başlıklı röportaj metninde vatanseverlik, saygı, yardımseverlik ve öz-denetim değerleri tespit edilmiştir. Mehmet Akif’in İstiklâl Marşı hakkında söyledikleri, vatanseverlik değerinin tarihi mirasa duyarlı olma yönünü göstermektedir:

*“Şu var ki, ‘İstiklâl Marşı’nın şiir olmak üzere bir kıymeti yoktur. Ancak tarihî bir değeri vardır”* (Tetik & Ova, 2021, 268).

Röportajı yapan kişinin Mehmet Akif’i üstad olarak görmesi, saygı değerinin insanın kişiliğine değer verme yönünü aktarmaktadır:

*“Üstadı ziyarete gelenler, görüşmemize ikide bir de fasıla veriyorlar”* (Tetik & Ova, 2021, 268).

Mehmet Akif’in yemekle arasının iyi olmamasının ama doktorların iyileşmesi için yemek yemeye zorlamasının anlatıldığı bölümde, öz-denetim değerinin iyileşme hedefine göre hareket etme ve doktorların kurallarına göre davranış değiştirme yönüne yer verilmektedir:

*“Eskiden beri yemekle başım hoş değildir... (...) Şimdi doktorlar zorla ye, deyip duruyorlar... Zorla ne olur ki, yemek yenebilsin?..”* (Tetik & Ova, 2021, 269).

### 3.12. Deneme türü metinlerde yer alan kök değerlere yönelik bulgular

12. sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabının 6. ünitesinde *Kitapların Değeri, Düşe Çağrı, Okumak Üzerine* ve *Akasyalar Açarken* başlıklı metinler deneme türündeki metinlerdir. Kitapların Değeri adlı deneme türünde öz-denetim ve dostluk değerleri tespit edilmiştir. Yazarın, bu metinde ruhun asıl gücünü anlayabilmenin yolunu anlattığı bölümde, özdenetim değerinin davranışları ayırt etme ve yönlendirme yönüne yer verilmiştir:

*“En kişisel, en değerli tarafını, ruhunun asıl gücünü ve güzelliğini anlayabilmek için kendinden olanla olmayı ayırt etmek, kendinden olmayan şeyleri de nasıl seçtiğine, düzenlediğine, nasıl bir şekil ve dil kullandığına bakmak gerek”* (Batur & Elbay, 2022, 240).

Yazarın, dostluğun hem güzelliğini hem de zorunluluğunu anlatması, dostluk değerinin insanlar arasında kurulan bağ olma yönüne işaret etmektedir:

*“Eskiler dostluğun sudan ve ateşten daha zorunlu ve daha tath olduğunu söylerler, ne doğru.”* (Batur & Elbay, 2022, 240).

*Düşe Çağrı* başlıklı deneme türü metinde dostluk, dürüstlük ve öz-denetim değerleri tespit edilmiştir. Metinde yazarın gerçekçi edebiyatı sevdiğini, hikâye ve romanlarda gerçeğin bir düşünle örtüldüğünü dile getirmektedir. Bu doğrultuda metinde, dürüstlük değerinin olduğu gibi görünme ve doğruyu söyleme yönü işlenmektedir:

*“Bütün bunlar gene bir doğruyu söylüyor ancak yazar gerçeği bir düşünle örtmüş, kaldırsın o örtüyü, arasından bakın, gerçeğin ta kendisini, çırılçplak doğruyu bulursunuz”* (Batur & Elbay, 2022, 242).

Metinde, insanların bencilliğinden bahsedilmesi, dostluk değerinin dayanışma yönüyle zıt olduğu görülmektedir:

*“Okurlara çevrelerindeki de kendileri gibi düşünen, duyan, dertler çeken birer varlık olduğunu sezdiriyorlar. İnsanoğlu; çoğu zaman bencildir, yalnız kendiyile ilgilenir, kendi kendisiyle uğraşır da başkalarının gerçekliğini kavrayamaz”* (Batur & Elbay, 2022, 242).

Yazarın gerçeği göremeyen okuyucunun kendi benlik kabuğuna kapanacağını ve bu kabuğu kırmanın tek yolunun gerçekçi edebiyatı tercih edilmesi gerektiğini söylemesi, öz-denetim değerinin irade sonucu davranış değişikliği ve gerçeğe kavuşma hedefine göre hareket etme yönünü göstermektedir:

*“Bu kabuğu dışarıya değinmemize yani temas etmemize bırakmayan bu benlik kabuğunu ancak edebiyat, gerçekçi edebiyat kırabilir”* (Batur & Elbay, 2022, 242).

Okumak Üzerine isimli deneme türü metinde, kitaplarla yaşanan dostluğun diğer dostluklardan farklı olduğundan bahsedilmesi, dostluk değerinin anlayışlı ve vefalı olma yönünü göstermektedir:

*“Okuma, dostluğu ilk saf hâline irca eder. Kitaplarda merasime ihtiyaç yok. İstersek akşamı onlarla geçiririz. İstersek... Çok defa istemeyerek ayrılırız onlardan”* (Batur & Elbay, 2022, 247).

Akasyalar Açarken adlı deneme türü metinde öz-denetim değeri tespit edilmiştir. İnsan yazın daha fazla kitap okuması, öz-denetim değerinin davranış değişikliği yönünü aktarmaktadır:

“Kışın yazı yazmak şöyle dursun, doğru dürüst kitap bile okuyamazsınız. Yaz ayları ise tam tersine, sizi kitaba yaklaştırmak için her türlü şaklabanlığı yapar” (Batur & Elbay, 2022, 249).

### 3.13. Nutuk türü metinlerde yer alan kök değerlere yönelik bulgular

12. sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabının 7. Ünitesinde yer alan *Gençliğe Hitabe*, *Devlet Müzesi*, *Orhun Abideleri* ve *Fatih Sultan Mehmet'in Nutku* başlıklı metinleri nutuk türü metinler olarak yer almaktadır.

Atatürk'ün Gençliğe Hitabe adlı metninin genelinde vatanseverlik değeri sadık kalma, toplumu önemseme, topluma karşı duyarlı olma ve katılımcı olma yönleriyle işlenmektedir. Ayrıca metinde sorumluluk ve adalet değerlerine yer verilmiştir. Atatürk bu hitabede gençlere devletine karşı görevlerini hatırlatarak sorumluluk değerinin topluma karşı sorumlu olma yönünü aktarmaktadır:

“Ey Türk gençliği! Birinci vazifen, Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyeti'ni, ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir” (Batur & Elbay, 2022, 261).

Atatürk'ün iktidar sahiplerinin kişisel çıkarlarını siyasetle karıştırabilmesi, adalet değerinin adil ve eşit davranma yönüne vurgu yapmaktadır:

“Hattâ bu iktidar sahipleri, şahsî menfaatlerini, müstevlîlerin siyasî emelleriyle tevhid edebilirler. Millet, fakr u zaruret içinde harap ve bîtap düşmüş olabilir” (Batur & Elbay, 2022, 261).

Hamdullah Suphi'ye ait Devlet Müzesi başlıklı nutuk türü metinde vatanseverlik, saygı, dürüstlük ve öz-denetim değerleri tespit edilmiştir. Kültürümüze ait birçok önemli eserin yurt dışına gittiğini itiraf eden Hamdullah Suphi, dürüstlük değerinin doğruyu söyleme yönüne yer vermektedir:

“Sanat aşk ve hürmetini unuttuğumuz asırlarda çok uzun süren bir muhaceretle, her biri değer ifade edilemeyecek kadar mümtaz ve müstesna olan birçok deha eserleri yabancı müzeleri zenginleştirmek için bizden uzaklara gitti” (Batur & Elbay, 2022, 264).

Kültürümüze ait definelerin önemini anlatıldığı parçada, saygı değerinin tarihi eserlere değer verme yönüne ve vatanseverlik değerinin tarihe karşı duyarlı olma yönüne yer vermektedir:

“Topraklarımızda Türkiye'yi İtalya gibi baştan başa bir müze hâline koyacak sayısız defineler vardır. Bir seyyah, burada olduğundan fazla, nerede ayağının tarihe ve sanata dokunduğunu hissedebilir?” (Batur & Elbay, 2022, 265).

Türk çocuğunun istediğine ulaşması için çalışıldığının belirtildiği parçada öz-denetim değerinin hedeflere göre hareket etme yönüne yer vermektedir:

“Biz de bunu istiyoruz. İlim bir yerde toplanmasın, sanat bir şehre münhasır olmasın, Türk çocuğu vatanının her köşesinde zekâsının ve kalbinin aradığı ışıkları ve zevkleri bulabilsin. Bugün bu emele doğru yeni bir hareket yapıyoruz” (Batur & Elbay, 2022, 265).

Orhun Abideleri başlıklı metinde sorumluluk ve vatanseverlik değerleri tespit edilmiştir. Bilge Kağan'ın hükümdar olup tüm Türk beylerini tek bir çatı altında toplaması, sorumluluk değerinin davranışı

üstlenme yönünü; vatanseverlik değerinin ise toplumu önemseme ve birleştirme yönünü göstermektedir:

*“Dokuz Oğuz beyleri, milleti! Bu sözümlü iyice işit, adamakıllı dinle: Doğuda gün doğusuna, güneyde gün ortasına, batıda gün batısına, kuzeyde gece ortasına kadar, onun içindeki millet hep bana tabidir. Bunca milleti hep düzene soktum”* (Batur & Elbay, 2022, 268).

Fatih Sultan Mehmet’in Nutku adlı metinde dostluk, sabır ve vatanseverlik değerleri tespit edilmiştir. Sultan Mehmet’in vezirlerini silah arkadaşı olarak sefer öncesi onlara ziyafet vermesi, dostluk değerinin dayanışma yönünü göstermektedir:

*“Sultan II. Mehmet, İstanbul’u fethederek devletini genişletmeye karar vermiştir. Henüz safere çıkmadan Edirne’de beylerine, vezirlerine, komutanlarına bir ziyafet verir”* (Batur & Elbay, 2022, 271).

Aynı metinde, Bizans ile geçmişteki mücadeleler ile bugüne kadar sabredilerek geldiğinin anlatılması, sabır değerinin tahammül etme yönünü aktarmaktadır:

*“Cennetmekân büyük dedem Yıldırım Beyazıt Han’ı ve babam hakanı türlü müşküllere sokup fitneler ile devletimizi dağıtan Bizans hükümetinin son günleri gelmiştir. Kral Konstantin’in fırsat buldukça yaptığı kötülükleri artık bitirmeğe azmettim”* (Batur & Elbay, 2022, 271).

Sultan Mehmet’in Konstantiniyye’nin almak istemesine vurgu yapılması, vatanseverlik değerinin tarihsel mirasa duyarlılık, toplumu önemseme ve katılımcı olma vb. yönlerini göstermektedir:

*“Bu Konstantiniyye’yi alıp diyar-ı İslam eylemek ve Allah’ın yardım ve inayetleri ile Konstantin’i def eylemek ilahi emelimizdir”* (Batur & Elbay, 2022, 272).

#### 4. Tartışma ve sonuç

Türk Dili ve Edebiyatı dersi hem edebî hem de öğretici metinler aracılığıyla yeni nesillere değerleri aktarmada büyük bir önem arz etmektedir. Bu nedenle, bu çalışmada öğretici metinlerin edebi metinler kadar değerler eğitiminde kullanılma durumuna dikkat çekmek için Ortaöğretim 9., 10., 11. ve 12. sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarında yer alan öğretici metinler kök değerler bağlamında incelenmiştir.

Araştırma sonucuna göre, kök değerlere kendisiyle ilişkili tutum ve davranışlar açısından bakıldığında; adalet adil ve eşit davranma; dostluk insanlar arasında kurulan bağ olma, dayanışma, duygu ve düşünceleri paylaşma, anlayışlı ve vefalı olma; dürüstlük açık ve anlaşılır olma, doğruyu söyleme ve olduğundan farklı görünmeme; öz-denetim davranışları kontrol etme, sosyal normlara uygun davranma ve davranışları bastırma, irade sonucu davranış değişikliği, davranışların sonucunu üstlenme ve hedeflere yönelik davranışları yönlendirme; sabır dayanıklı olma ve tahammül etme; saygı bir kimsenin kişiliğine değer verme, alçak gönüllü olma ve insanların kendisine davranması gerektiği gibi davranma; sevgi sevgisini uygun bir şekilde ifade etme ve fedakârlık yapma; sorumluluk tutarlı olma, kendisine, çevresine ve topluma karşı sorumluluklarının ve görevlerinin bilincinde olma ve davranışları üstlenme; vatanseverlik tarihi, kültürel ve doğal mirasa karşı duyarlı olma, çalışkan ve katılımcı olma, topluma sadık kalma ve önemseme; yardımseverlik ise destekte bulunma, cömert olma, merhametli olma ve işbirliği yapma yönleriyle öğretici metinlerde işlenmiştir.

Ortaöğretim 9., 10., 11. ve 12. sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarında yer alan öğretici metinlerde programda belirtilen tüm kök değerlerin ele alındığı ve her bir kök değerin birden fazla öğretici metinde tekrar edildiği görölmüştür. Bununla beraber bazı değerlere daha fazla değinilirken bazı değerlere ise yeterince yer verilmemiştir.

Öğretici metinlerde en fazla işlenen kök değer, saygı olmuştur. Saygı değerinden sonra en fazla işlenen kök değerler sırasıyla öz-denetim, dürüşlük, yardımseverlik ve vatanseverliktir. Ceyhun'un (2022), Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarında yer alan tiyatro metinlerini değerler eğitimi açısından incelediği çalışmasında da saygı en fazla işlenen değerler arasında yer almıştır. Saygı değerinin fazla işlenmesinin nedeni, metinlerde sadece insana saygı duymak değil bir mesleğe, bir esere hatta doğaya saygı duyma gibi konuların da işlenmesi ile konu alanının genişlemesinden kaynaklanabilir.

Öğretici metinlerde en az işlenen kök değer, adalet olmuştur. Hazım'ın (2019) alışmasında hikâye ve roman türlerinde; Ceyhun'un (2022) alışmasında ise tiyatro metinlerinde en az işlenen değerin adalet olduğu tespit edilmiştir. Sadece öğretici metinlerde değil diğer bazı metin türlerinde de adalet değerine az yer verilmesi Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı ders kitapları açısından giderilmesi gereken bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Adalet değerinden sonra en az işlenen kök değerler sırasıyla sabır, sevgi, dostluk ve sorumluluk değerleridir. Sevgi değerini ile ilgili farklı bir sonuca Hazım'ın (2019) alışmasında ulaşılmıştır. Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarındaki hikâye ve roman türlerinde en fazla işlenen değer sevgi değerini olmuştur. Bunun sebebi, hikâye ve roman gibi edebi metin türlerinin bilgi ve düşünceden çok duygu ağırlıklı metinler olmalarından kaynaklanabileceği düşünölmektedir.

Öğretici metin türleri açısından en fazla farklı çeşitte kök değer barındıran öğretici metin türü mektup olup bu metin türünde öz-denetim, sevgi, saygı, dostluk, sabır, adaletli, dürüşlük, sorumluluk ve yardımseverlik değerlerine yer verilmiştir. En az farklı çeşitte kök değer barındıran öğretici metin türü ise eleştiri türüdür. Eleştiri metin türünde sadece dürüşlük ve saygı değerleri ele alınmıştır. Öte yandan sadece bir eleştiri metninde saygı değerini işlenmesi, diğer eleştiri metinler ise saygı değerinin işlenmemesi dikkat çekmektedir.

Sınıf düzeyleri açısından en fazla kök değer ifadesine 11. sınıfta yer verilirken 12. sınıfta ele alınan kök değer ifadeleri diğer sınıf düzeylerine göre düşük seviyede kalmıştır. 12. sınıf ders kitabında daha az öğretici metin türüne yer verilmesinin bu sonuçta payı olduğu düşülebilir. Ancak bu sonuç, yükseköğretime geçiş ve meslek seçimi aşamasında olan öğrenciler için hem bireysel hem de toplumsal değerlerin geliştirilmesi açısından bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Veyis (2019)'in milli değerleri incelediği araştırmasında da en az sayıda değere 12. Sınıf ders kitaplarındaki metinlerde yer verilmiştir. Sınıf düzeyi açısından farklılık yaratan bu sonuca benzer bir sonuca Ceyhun'un (2022) araştırmasında ulaşılmıştır. Söz konusu araştırmada, metinlerde değerlerin sınıf düzeylerine göre dengeli bir dağılım göstermediği tespit edilmiştir. Meydan (2021) da Ortaokul Türkçe ders kitaplarında yer alan metinleri değerler eğitimi yönüyle incelediği araştırmasında sınıf düzeyine göre öğretici metin sayısındaki beklenen kademeli yükselişin sağlanamadığını belirtmiştir. Tüm bu sonuçlar, öğretici metin sayısının sınıf kademeleri yükseldikçe azalmasıyla bağlantılı olarak işlenen değerlerin de azaldığını göstermektedir.

## 5. Öneriler

Araştırma sonuçlarında hareketle, aşağıdaki öneriler sunulabilir:

-Adil olma ve eşit davranma gibi tutum ve davranışları temsil eden adalet değerine yer verilen öğretici metinlere ders kitaplarında daha fazla yer verilebilir.

-Sınıf düzeyleri açısından kök değerlerin dağılımı dengeli olabilir. Özellikle 12. sınıf ders kitaplarına kök değerler bakımından zengin öğretici metinler seçilebilir. Her sınıf düzeyinde kök değerlerin tamamının işlendiği öğretici metinler yer alabilir.

-Eleştiri türünde saygı değerine daha fazla yer verilebilir; böylece öğrencilere değerlerle beraber doğru eleştirinin nasıl yapılacağı da öğretilir.

-Kök değerlerin diğer metin türlerindeki dağılımları incelenebilir.

## Kaynakça

- Akyol, M., Karacan-Sonduk, Ş. & Taşkapı A. (2022). *Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı 9. sınıf ders kitabı*. Ankara: Öğün Yayınları.
- Aslan, R. (2019). 9 ve 10. sınıf Türk Edebiyatı ile Dil ve Anlatım ders kitaplarında değer öğretimi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Atalay, B. (2011). Türk Edebiyatı ile Dil ve Anlatım Ders kitaplarındaki Halk Edebiyatı Metinlerinde Yer Alan değerler üzerine bir araştırma. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Aylanç, M. (2012). Türkçe öğretmeni adaylarının özel öğretim yöntemleri dersi uygulamalarında karşılaştıkları sorunlar: Bilgilendirici ve öğretici metinler örneği. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (31), 333-350.
- Batur, H. & Elbay, O. (2022). *Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı 12. sınıf ders kitabı*. Ankara: Ordinat Yayınları.
- Bektaş, M. & Karadağ, B. (2013). İlkokul 4. Sınıf Öğrencilerinin Yardımlaşma Değerine Yönelik Geliştirdikleri Metaforların İncelenmesi. *Journal of Turkish Studies*, 8 (8), 271-286.
- Ceyhun, Y. (2022). Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarında yer alan tiyatro metinlerinin değerler eğitimi açısından incelenmesi. *Maarif Mektepleri Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6 (1), 19-51.
- Demircan, T. (2010). Ortaöğretim dokuzuncu sınıf Türk Edebiyatı ders kitaplarındaki temel değerlerin incelenmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Erkılıç, T. A. (2019). Değişim ve Değerler Eğitiminin Gereksinimleri. (Ed. F. Ersoy & P. Ünüvar). *Karakter ve Değerler Eğitimi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Güngör, E (1998). *Değerler psikolojisi üzerinde araştırmalar* (2. Baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Halstead, J. M. (1996). Values and values education in schools. (Ed. J. M. Halstead ve M. J. Taylor). *Values in Education and Education in Values* (3-13). London: Falmer Press.
- Hazım, S. (2019). Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarında yer alan hikâye ve roman metinlerinin değerler açısından incelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Hökelekli, H. (2010). Modern eğitimde yeni bir paradigma: Değerler eğitimi. *Eğitime Bakış Dergisi*, 6(18), 4-10.

- Kaya, M. & Taşkın, O. (2016). Okulda değerler eğitimi. (Ed. M. Köylü). *Teoriden pratiğe değerler eğitimi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Keskin, Y. (2016). Değerler eğitimi yaklaşımları. (Ed. M. Köylü). *Teoriden pratiğe değerler eğitimi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- MEB. (2018). *Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı dersi öğretim programı (9, 10, 11 ve 12. sınıflar)*. Ankara: MEB.
- Meydan, E. (2021). Ortaokul (5, 6,7, 8) Türkçe Ders Kitaplarındaki Edebi Metinlerin Değerler Eğitimi Açısından Yeterliliği Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 4(4), 23-36.
- Pilav, S. & Erdoğan, ř. (2016). Ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki bilgilendirici metinlerin değer iletimi açısından incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 45 (210), 351-371.
- TDK. (2023). Güncel Türkçe Sözlük. <https://sozluk.gov.tr/>
- Tetik, M. & Ova, A. A. (2021). *Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı 11. sınıf ders kitabı*. Ankara: Gezegen Yayıncılık.
- Tezcan, M. (2018). *Değerler Eğitimi-Sosyolojik Yaklaşım*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- TTKB. (2017). Müfredatta yenileme ve değişiklik çalışmalarımız üzerine. Ankara: MEB. [https://uskudar.meb.gov.tr/meb\\_iys\\_dosyalar/2017\\_08/24010456\\_mYfredat\\_tanYtYm\\_kitap\\_YY.pdf](https://uskudar.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_08/24010456_mYfredat_tanYtYm_kitap_YY.pdf) adresinden 4.05.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Ulusoy, B. & Arslan, A. (2019). Değerli Bir Kavram Olarak 'Değerler ve Değerler Eğitimi'. (Ed. R. Turan & K. Ulusoy). *Farklı Yönleriyle Değerler Eğitimi* (3. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Ulusoy, K. & Dilmaç B. (2020). *Değerler eğitimi* (6. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Veyis, F. (2019). Millî değerlerin aktarımında Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarının yeri: Yürürlükteki kitaplar üzerine bir içerik analizi. *Milli Eğitim Dergisi*, 48(221), 141-157.
- Yıldırım, A. & şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (10. baskı). Ankara: Seçkin.
- Yıldırım, C. (2022). *Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı 10. sınıf ders kitabı*. Ankara: Düşler Yayıncılık.
- Yılmaz, E. (2022). Modern ve çok kültürlü toplumlarda değerler. (Ed. M. Murat ve E. Yılmaz). *Karakter ve değer eğitimi*. İstanbul: Lisans Yayıncılık.